

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ COVID-19

CURRENT FEATURES IN THE FIELD OF HUMAN RIGHTS PROTECTION IN COVID-19

Чистоколяний Я.В., к.ю.н.,
доцент кафедри теорії держави та права, конституційного права та державного управління
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті розкрито сучасні особливості і проблемні аспекти у сфері захисту прав людини в умовах впровадження карантинних обмежень під час пандемії COVID-19 та двозначність понять, які застосовуються у законодавстві України під час впровадження епідеміологічних заходів. Увагу акцентовано на переліку порушень міжнародних договорів, які ратифіковані Україною. Переглянуто колізійність норм національного та міжнародного законодавства. Проаналізовано низку нормативно-правових актів, які суттєво обмежують і порушують певні права і свободи людини і громадянина.

Окреслено основоположні аспекти права на захист від проявів утистки на особистість, що встановлене Європейською конвенцією з прав людини. Визначено обставини, які дозволяють відступити від зобов'язань у надзвичайних ситуаціях, які встановлені у ст. 15 Європейської конвенції з прав людини. Зроблено спробу розтлумачити порушення санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених чинним законодавством України. Ці правила стосуються захисту населення від інфекційних хвороб. У статті розглянуто знаходження в громадських будинках, спорудах, громадському транспорті під час карантину без засобів індивідуального захисту як порушення зазначених правил.

Проаналізовано судову практику щодо вказаних обмежень у контексті загальноєвропейського та національного права. Акцентовано увагу на тому, що Основний Закон нашої держави порушено щодо свободи пересування, права проводити мітинги, права на освіту, на працю. Проаналізовано нормативно-правовий акт, який стосується обмежень у межах України і зв'язку з поширенням коронавірусної інфекції, а саме Постанову Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р. № 1236 «Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» (із змінами, внесеними згідно з постановами КМУ України від 2 червня 2021 р. № 583 і від 16 червня 2021 р. № 611). Надано пропозиції щодо поліпшення ситуації з втручанням в права і свободи людини відповідно до міжнародної практики і рекомендацій ЄСПЛ щодо захисту прав людини під час пандемії COVID-19.

Акцентовано увагу на державних інституціях, які повинні вести відкрити і прозору політику в сфері захисту прав людини, пояснюючи особливості впровадження політики щодо реагування на запровадження карантинних засобів під час пандемії. Вони також обов'язково повинні пояснювати, чому певні заходи необхідні, особливо у випадках, які стосуються обмеження прав людини. Обов'язково повинні бути впроваджені заходи необхідного захисту від можливих зловживань владою в зв'язку з розширенням обмежувальних заходів з боку державних органів. Така політика має гарантувати відповідність та пропорційність будь-яких обмежень, що вводяться у зв'язку з кризою.

Ключові слова: механізм захисту прав, права людини на освіту і працю, право на свободу пересування, коронавірус, COVID-19, карантинні заходи, карантин, порушення прав, міжсекторальна взаємодія.

The study reveals current features and problematic aspects in the field of human rights protection in the context of the introduction of quarantine restrictions during COVID-19, and the ambiguity of the concepts used in the implementation of epidemiological measures in the legislation of Ukraine. Attention is drawn to the list of violations of international treaties ratified by Ukraine, the conflict of norms in national and international law has been revised. A number of normative legal acts that significantly restrict and violate certain rights and freedoms of man and citizen are analyzed.

The fundamental aspects of the right to protection from oppression of the individual established by the European Convention on Human Rights are outlined. The key situations that provide exceptions to the derogation from the emergency obligations set out in Art. 15 European Convention on Human Rights. An attempt was made to explain the categories of concepts in terms of violation of sanitary and anti-epidemic rules and regulations under current legislation of Ukraine on protection of infectious diseases, and in public buildings, structures, public transport in quarantine violating the wearing of personal protective equipment.

The case law on these restrictions is analyzed based on both interpretations of European and national law. Emphasis is placed on the fact that the highest law of the state was violated on freedom of movement, the right to hold rallies, the right to education, work, and analyzed the legal act concerning restrictions within Ukraine in connection with the spread of coronavirus infection, and Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 9, 2020 № 1236 "On quarantine and introduction of restrictive anti-epidemic measures to prevent the spread of acute respiratory disease COVID-19 caused by SARS-CoV-2 coronavirus" in Ukraine - as amended, Cabinet of Ministers of Ukraine of June 2, 2021 № 583 and of June 16, 2021 № 611. Proposals to improve the situation with interference with human rights and freedoms, built in accordance with international practice recommendations on human rights protection during the COVID-19 pandemic.

Emphasis is placed on state institutions that should pursue open and transparent human rights policies, explaining the specifics of the implemented policies to respond to the introduction of quarantine during the pandemic, and must explain why these policies are necessary, especially in cases concerning restrictions on human rights. Measures must be taken to protect against possible abuses of power by extending restrictive measures by public authorities, and such policies must first ensure that any restrictions imposed in connection with the crisis are appropriate and proportionate.

Key words: mechanism for protection of rights, human rights to education and work, the right to freedom of movement, coronavirus, COVID-19, quarantine measures, quarantine, violations of rights, intersectoral cooperation.

Постановка проблеми. Охоплення всіх країн панікою через поширення коронавірусної інфекції викликало впровадження карантинних заходів і обмежень. Це призвело до втручання в права людини. Громадяни всіх країн відчули вплив пандемії, коли влада активно почала впроваджувати обмежувальні заходи, спрямовані на максимально тривалу ізоляцію кожної людини.

Пі час пандемії коронавірусу порушення загально-визнаних прав людини не дивує, а змушує констатувати непоодинокі випадки порушень. Зокрема, порушення стосуються примушування до обсервації, скасування міжобласного і державного транспортного сполучення,

обмеження і заборони збиратися групами і відвідувати навчальні заклади. Безліч інших проявів порушень прав людини стали звичними супутниками нашого буття.

Ми розуміємо категорію «права людини» як невід'ємний комплекс свобод та можливостей, що становлять найвищу соціальну цінність у будь-якій демократичній державі та слугують фундаментом конституційного ладу України. Проте очевидно, що впровадження карантинних обмежень та інших заходів боротьби з вірусом можливе лише за умови обмеження основних прав людини, тому важливо детально проаналізувати такі дії держави на предмет їх правомірності [1].

Обмеження прав та свобод людей сягнули нового рівня. Спочатку карантинні заходи були впроваджені у східних країнах. Зокрема, в КНР такі обмежувальні заходи не викликали резонансу, однак у свідомості громадян сформувалася необхідність діяти згуртовано. У західних країнах прослідковувалася схильність до індивідуалізму, такі обмеження викликали політичне і громадське занепокоєння.

Судові органи багатьох європейських країн розглядали скарги щодо необхідних обмежень прав людини (зокрема, Конституційний Суд Німеччини щодо проведення масових заходів, акцій протесту). Держави встановлювали тимчасові обмеження, визнавали їх законність і закріплювали її судовою практикою, оскільки такі обмеження діють у конкретний термін і запобігають поширенню інфекційних захворювань. Безпека гарантується державою для всіх громадян, які під час обмежень перебувають на її території. Такі ризики є вищими, ніж необхідність забезпечення права на вивіз громадського невдоволення рішенням влади. Отже, дихотомія питання вирішується судом на користь заборон і обмежень: ризик шкоди здоров'ю є вищим, ніж ризик не задовольнити право на свободу думки [2].

Метою статті є окреслення сучасних правових підходів і необхідних обмежень щодо втручання в права людини під час пандемії COVID-19, напрацювання необхідних пропозицій з опорою на національне та міжнародне законодавство щодо законності й обґрунтованості карантинних обмежень.

Зasadничі витоки права на захист від проявів тиску на особистість зафіксовано у Європейській конвенції з прав людини, а саме у статті 15, яка декларує ймовірність відступу від зобов'язань країн, що ратифікували конвенцію, під час надзвичайної ситуації, а саме:

- під час суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації;
- виключно в межах встановлених заходів, які не суперечать іншим зобов'язанням відповідно до норм міжнародного права;
- відступ не може застосовуватись для позбавлення життя;
- існує обов'язок повідомляти про відступ від зобов'язань та вказувати на час завершення такого відступу і повернення до виконання положень Конвенції у повному обсязі [3].

Правовою основою у ситуації з коронавірусною інфекцією на території України є Постанова КМУ від 11 березня 2020 року № 211 «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2». Згідно з вказаною постановою були введені перші обмеження. Зокрема, був встановлений карантин, з'явилась заборона відвідувати заклади освіти та проводити масові заходи з понад 200 учасників [4].

З часом збільшилась кількість обмежень в частині засобів індивідуального захисту, відвідування громадських місць, парків, скверів та зон відпочинку. Також була введена заборона відвідувати, окрім службової необхідності або вигулу тварин, спортивні та дитячі майданчики.

Необхідно наголосити, що такі законодавчі рішення констатують обмеження права на свободу пересування, права на проведення зборів і мітингів, права на освіту, право на працю, встановлених у ст. 33, 39, 53, 43 Конституції України [5].

Першочергова реакція держави в умовах надзвичайної ситуації має ґрунтуватись на фактичних даних. Карантинні обмеження не мають впроваджуватись під політичним тиском. Має бути чітке наукове і медичне обґрунтування таких заходів.

Погоджуючись з колегами-науковцями, підтримуємо думку, що вказані обмеження відповідають Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в частині

гарантування громадянам захисту від суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації. Якщо проаналізувати практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) в частині порушення вищезгаданих прав у контексті статті 15 Конвенції, то необхідно акцентувати, що заявник скаржиться на порушення його права за Конвенцією протягом періоду відступу від зобов'язань [6, с. 61–62]. Заходи можуть бути виправдані судом відповідно до основних положень Конвенції, де суд переходить до визначення того, чи був відступ від зобов'язань правомірним (наприклад, справа «Lawless проти Ірландії») [7].

Що стосується врегулювання ситуації з пандемією, яка виникла в нашій державі, то відповідні державні інституції вжили необхідних заходів Так, Міністерство освіти і науки України видало певні нормативно-правові акти щодо організації освітнього процесу в закладах освіти під час карантину, згідно з якими було запроваджене дистанційне навчання здобувачів освіти, а також дистанційна (віддалена) праця педагогічних і науково-педагогічних працівників [8; 9].

Таким чином, у контексті обмеження прав людини на території України та доцільності втручання в такі права необхідно встановити, чи дійсно існує суспільна небезпека, а впроваджені заходи є адекватними щодо наявних загроз та відповідають національному законодавству.

Рішення ВООЗ є загальновизнаними щодо встановлення факту визнання пандемії коронавірусу та пов'язаних з цією хворобою загроз, які є суспільно небезпечними. Не таким дискусійним і колізійним є доведення наявності порушення одного з елементів ст. 15 Конвенції. Отже, оцінка адекватності впроваджених заходів відповідно до чинного законодавства є досить складним і дискусійним питанням, що потребує вивчення.

Одним з розповсюджених засобів державного примусу щодо порушників карантину відповідно до ст. 44-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) є складання адміністративного протоколу співробітниками правоохоронних органів [10]. Необхідно зазначити, що такі рішення оскаржувались в судах через нечіткість понять і недостатню підготовку працівників правоохоронних органів, що складала тексти вищезгаданих протоколів.

Відповідна неоднозначність формулювань щодо обмежувальних заходів, встановлених у статті 44-3 КУпАП «Порушення правил щодо карантину людей» вказує на виникнення порушення правил карантину та санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених діючим законодавством. Ідеться про перебування в громадських будинках, місцях, спорудах, громадському транспорті під час дії карантину без одягнених засобів індивідуального захисту, у тому числі виготовлених самостійно.

Справи про порушення протиепідемічних вимог відповідно до ст. 44-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення практично завжди закриваються у суді у зв'язку з відсутністю складу адміністративного правопорушення, поверненням матеріалів на доопрацювання або звільненням осіб від адміністративної відповідальності. Отже, доцільно під час надзвичайної ситуації, пов'язаної з пандемією, вибудовувати захист прав людини в суді на сучасних підходах. Це вбачається в оволодінні усіма можливими способами, наданими в межах національного і міжнародного законодавства.

Встановлені обмеження ми вважаємо цілком незаконними. Це грубі порушення основоположних прав людини норм Конституції України. Зокрема, Постанова Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р. № 1236 «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби Covid-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» не була визнана Конституційним Судом України неконституційною, що буде слугувати підставою для порушення прав громадян.

Аналіз тлумачення поняття «громадський транспорт» дозволяє дійти висновку, що міський громадський транспорт – це транспорт загального користування. З огляду на нові судові рішення і практику їх застосування необхідно акцентувати, що суди і судді по-різному ставляться до згаданих обмежень і визначають склад правопорушення, виходячи з тлумачення як міжнародного права, так і національного. Це дозволяє констатувати, що незалежно від запроваджених карантинних обмежень існує запит на справедливість та захист основоположних прав людини.

Отже, обмеження певних прав і свобод людини і громадянина в умовах пандемії COVID-19 невідворотні, але державні інституції, влада, суспільство повинні об'єднатися для подолання захворювання і служіння єдиному орієнтиру й соціальній цінності – правам і свободам людини. Йдеться про права і свободи, зазначені у частині другій статті 64, а також у статтях 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України. Однак права і свободи, зазначені у ст. ст. 33, 34, 39, 53 Конституції України можуть бути обмежені в умовах карантину й надзвичайного стану [11].

Підводячи підсумок, вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що постанови КМУ мають низку суперечливих норм, неточностей з приводу втручання й обмеження прав та свобод людини та громадянина, адже дані обмеження можливі лише у разі встановлення на території України надзвичайного стану, викликаного пандемією

коронавірусу, тому, на нашу думку, всі обмеження прямо порушують Конституцію України у частині охоронюваних нею прав та свобод під час пандемії COVID-19.

Державні інституції повинні вести відкриту і прозору політику у сфері захисту прав людини, пояснюючи свої дії щодо реагування на запровадження карантинних заходів під час пандемії. Державні органи мають обов'язково пояснювати, чому ці заходи необхідні, особливо у випадках, які стосуються обмеження прав людини. Протиепідемічні заходи повинні стосуватися, крім іншого, запобігання зловживанням владою з боку державних органів. Карантинні обмеження мають бути адекватними і пропорційними. Взаємодія правоохоронних органів, організацій та інститутів громадянського суспільства повинна зводитися до постійного моніторингу порушень прав людини. Влада має впроваджувати позитивні зміни, спрямовані на гідний захист прав людини. Що стосується держав і їхньої майбутньої політики в цій сфері, то необхідно зауважити, що така політика повинна спрямовуватися на підтримку засад демократії та фундаментальних правових принципів. Вважаємо, що всі надані нами зауваження і рекомендації слугуватимуть оновленому і сучасному правовому регулюванню у цій сфері. Міжсекторальна взаємодія між владою, громадянським суспільством та бізнесом забезпечить дієвий механізм захисту прав людини. Якісні заходи реагування в кризовій ситуації допоможуть боротися з пандемією COVID-19.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузьменко Є. «Державний імунітет», або Права людини в умовах Covid-19. *Юридична газета*. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/konstytutsiine-pravo/derzhavniy-imunitet-abo-prava-lyudini-v-umovah-covid19.html> (дата звернення: 25.12.2021).
2. Beschluss der 1. Kammer des Ersten Senats vom 05. Dezember 2020. 1 BvQ 145/20. *Bundesverfassungsgericht* : вебсайт. URL: <https://www.bundesverfassungsgericht.de> (дата звернення: 25.12.2021).
3. Європейська конвенція з прав людини: з поправками, внесеними відповідно до положень протоколів № 11 та 14, з Протоколами № 1, 4, 6, 7, 12, 13 та 16. *European Court of Human Rights* : вебсайт. URL: <https://www.echr.coe.int> (дата звернення 25.12.2021).
4. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 25.12.2021).
5. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.12.2021).
6. Саєнко М.І. Сучасні виклики у сфері захисту прав людини під час пандемії COVID-19. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2021. № 64. С. 61–64.
7. Васильченко О.П. COVID-19 – новітній виклик для світу та прав людини: легітимна протидія поширенню інфекції? *Правова позиція*. 2020. № 3 (28). С. 19–23. URL: <http://biblio.umsf.dp.ua> (дата звернення: 25.12.2021).
8. Про організаційні заходи для запобігання поширенню коронавірусу COVID-19 : Наказ Міністерства освіти і науки України від 16 березня 2020 р. № 406. URL: <https://mon.gov.ua/ua> (дата звернення: 25.12.2021).
9. Щодо організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти під час карантину : Лист Міністерства освіти і науки від 23 березня 2020 р. № 1/9-173. URL: <https://mon.gov.ua/ua> (дата звернення: 25.12.2021).
10. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 25.12.2021р.).
11. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 25.12.2021).